

Je zit in de leegte

Een onderzoek naar de beleving van een Amsterdams re-integratie traject*
voor mensen in de bijstand.

Michi Almer, februari 2015

*Het traject kantooromgeving van Herstelling Werk en Uitvoering in het Praktijkcentrum van Dienst Werk en Inkomen op de Laarderhoogtweg

Voorwoord

Voor u ligt het verslag van een onderzoek naar de ervaringen van deelnemers aan een Amsterdams re-integratie traject dat bedoeld is om mensen in de bijstand aan een baan te helpen. Over dit soort trajecten komen veel klachten binnen op het spreekuur van de Bijstandsbond.

Klachten, die bij mij als psycholoog de vraag oproepen of het om incidenten gaat of om structurele kenmerken van deze trajecten, die de psychische veerkracht en gezondheid van de deelnemers misschien negatief kunnen beïnvloeden.

Daarom gaf ik graag gehoor aan het verzoek van Petar Kapralov, medewerker van de Bijstandsbond en voormalig deelnemer van het re-integratietraject 'kantooromgeving' van Herstelling Werk en Uitvoering aan de Laarderhoogtweg in Amsterdam, om onderzoek te doen naar de psychische gevolgen van de deelname aan dit traject.

Ik wil op deze plaats hem en alle mensen die hebben meegewerkt aan dit onderzoek hartelijk bedanken voor hun openheid en vertrouwen. Hun verhalen zijn de spil van dit onderzoek. Hun situatie maakt dat er moed voor nodig is over hun ervaringen te spreken. Dat is verontrustend.

Inleiding

“Re-integratie betekent dat mensen weer aan het werk gaan”, zo staat te lezen op de website van de rijksoverheid. “Mensen met een bijstandsuitkering en gedeeltelijk arbeidsongeschikten vinden vaak moeilijk werk. De overheid helpt hen daarbij.”

Over de zin en onzin van zulke re-integratie trajecten zijn de laatste jaren veel discussies gevoerd. Volgens Rutger Bregman geeft de Nederlandse overheid jaarlijks 6,5 miljard euro uit om werklozen aan een baan te helpen, terwijl over de effectiviteit weinig tot niets bekend is. Wat we wel weten, is dat eventuele effecten minimaal zijn. (De Correspondent, 19 februari 2014).

Dat laatste zal trouwens niemand verbazen: om werklozen aan een baan te helpen zijn vooral voldoende banen nodig en juist daar schort het aan. Kritiek is er op het feit dat mensen in de bijstand omwille van hun re-integratie verplicht worden tot werken zonder loon, waardoor er verdringing dreigt: werk dat eerst betaald werd, wordt nu gratis geleverd. Het re-integratiebeleid heeft dan tot gevolg dat er nog meer banen verdwijnen. Staatssecretaris Jetta Klijnsma verdedigt haar beleid van activering en ‘social return’ door te stellen dat het mensen die zonder deze maatregelen kansloos zouden zijn, aan het werk helpt. Dat daardoor banen verloren gaan, moeten we volgens haar op de koop toe nemen.

Discussie is er ook over de wenselijkheid bijstandsgerechtigden te verplichten tot onbetaald werk, of dat nu in het kader van re-integratie of in het kader van de zogenaamde tegenprestatie gebeurt. Voorstanders vinden het billijk dat mensen iets ‘terug doen’ voor hun uitkering. Ook gaan ze ervan uit dat werken, al is het onbetaald en gebeurt het onvrijwillig, goed is voor de mens. Tegenstanders benadrukken naast de genoemde verdringing de dwang die wordt uitgeoefend door de dreiging iemands uitkering te korten of in te trekken. De verplichting tot onbetaald werk komt daardoor neer op dwangarbeid en druist in tegen de mensenrechten.

Bij deze discussies valt op dat het perspectief van de mensen waar het om gaat, de uitkeringsgerechtigden die dienen te re-integreren, nauwelijks aan bod komt. Over hen wordt veel geroepen, maar hun eigen stem wordt weinig gehoord. Hoe kijken zij aan tegen het re-integratietraject waar ze aan deelnemen? Vergroot het hun kansen op de arbeidsmarkt? Leren ze er nieuwe dingen die bij een volgende sollicitatie van pas kunnen komen? En wat doen hun ervaringen in zo’n traject met hun psychische gesteldheid?

Over de psychische gevolgen van werkloosheid is wel het een en ander bekend: werkloos raken geldt in de literatuur als een van de ‘major life events’ die de psychische gezondheid negatief kunnen beïnvloeden, net als echtscheiding, de dood van een naaste, ernstige ziekte of ongelukken. Ook leven in – relatieve – armoede geldt als risico voor de geestelijke gezondheid. Mensen die afhankelijk zijn van een uitkering blijken volgens een onderzoek van CBS en GGD uit 2013 vijf tot acht keer zo vaak een eind aan hun leven te maken als anderen. In het licht van deze verontrustende cijfers is de vraag welke invloed re-integratietrajecten op de psychische gesteldheid van de deelnemers hebben uiterst relevant.

De voorstanders van verplichte arbeid van mensen in de bijstand kunnen verdeeld worden in twee kampen: zij die benadrukken dat mensen zonder structuur dreigen te verkommeren en zij die vrezen dat het leven in de bijstand zo gemakkelijk is dat mensen extra prikkels behoeven om naar betaald werk te zoeken. Volgens de eerste argumentatie zouden re-integratietrajecten een positieve invloed hebben op de psychische gesteldheid van de deelnemers, terwijl het tweede argument erop neer komt dat men juist van een verslechtering van de kwaliteit van leven verwacht dat mensen sneller aan een baan

komen. Tot die laatsten lijkt Pierre Koning, bijzonder hoogleraar Arbeidsmarkt en Sociale Zekerheid aan de Vrije Universiteit, te horen. In zijn artikel met de veelzeggende naam *Beter een stok dan een wortel* concludeert hij dat vooral negatieve prikkels maken dat mensen harder opzoek naar werk gaan en sneller een baan accepteren. De effectiviteit van re-integratietrajecten zit er volgens hem in dat klanten van de DWI ze als straf ervaren en daarom hun uiterste best doen aan het werk te komen voordat ze eraan moeten beginnen. Daarmee lijkt hij er impliciet van uit te gaan dat de groei van het aantal mensen die zijn aangewezen op een bijstandsduikering komt doordat ze niet genoeg hun best doen en niet door een gebrek aan werkgelegenheid. Het gevaar van deze redenering en daarop gebaseerd beleid is natuurlijk dat mensen die toch al in een situatie verkeren die hen psychisch kwetsbaar maakt geconfronteerd worden met maatregelen die hun leven nog moeilijker maken. Een reden te meer om deze trajecten niet alleen te beoordelen op hun effectiviteit in termen van mensen aan een baan helpen, maar ook op hun effect op het psychisch welbevinden van de deelnemers.

Het gaat in dit onderzoek nadrukkelijk om de manier waarop de deelnemers dit traject en alles wat dit voor hen meebrengt, ervaren.

Onderzoeksgroep

Zes mensen zijn geïnterviewd; drie mannen en drie vrouwen. De jongste is 31 de oudste 51. Twee van hen zaten anderhalf jaar bij kantooromgeving, twee ruim een jaar en de beide anderen tien maanden. Een van hen heeft een Nederlandse achtergrond, de anderen hebben een Marokkaanse, Antilliaanse, Surinaamse of Bulgaarse achtergrond. Wat dat betreft lijkt de groep redelijk representatief voor de deelnemers van de trajecten op de Laarderhoogtweg; mensen met een niet Nederlandse achtergrond zijn er in de meerderheid. Vier van de geïnterviewden hebben een opleiding op MBO nivo, een heeft een niet afgeronde HBO studie gedaan en de laatste heeft een academische opleiding.

Afstand tot de arbeidsmarkt

Na de school- en studietijd had niemand moeite met het vinden van een baan. Wel hadden de meesten vooral tijdelijk, flexibel werk al dan niet via uitzendbureaus. Problemen met het vinden van werk begonnen met de economische crisis. Dit leidde er uiteindelijk toe dat ze in de bijstand terecht kwamen. Daarmee passen deze mensen slecht in het gangbare beeld van mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Er is bij hen geen sprake van gebrek aan opleiding of werkervaring. Wel zijn ze allen geruime tijd werkzoekend en met de tijd die sinds de laatste betaalde baan verstreken is, groeit – zo zegt men – de afstand tot de arbeidsmarkt. Deze redenering zou hun plaatsing in een re-integratietraject kunnen rechtvaardigen, mits dit traject erin slaagt deze afstand te verkleinen. De deelnemers hebben echter het gevoel daar niets van terecht komt en misschien wel het tegenovergestelde gebeurt: Niet alleen heeft voor henzelf de deelname aan dit traject niet geleid tot het vinden van betaald werk, ze kennen ook maar een enkeling bij wie dat wel gelukt is. Bovendien vreest een aantal van hen dat het stigma van ‘probleemgeval te zijn’ dat aan zo’n traject kleef hun kansen op de arbeidsmarkt alleen maar verkleint. Twee van hen zeggen dan ook bij sollicitaties de deelname aan dit traject indien mogelijk te verzwijgen. Het gevreesde stigma wordt ook door de Herstelling, die dit traject aanbiedt, uitgedragen. Zo gaat het volgens voorzitter Jeroen Sprenger bij de deelnemers om de ‘moeilijkste gevallen uit de kaartenbakken van de DWI, om mensen

die een rugzakje meedragen'.¹ Dit is in overeenstemming wat het Re-integratiebedrijf Amsterdam (RBA) op zijn website meldt: "Soms is een intensievere voorbereiding nodig om bij een werkgever aan de slag te gaan. Deelnemers moeten nog basis-werknemersvaardigheden leren en arbeidsethos ontwikkelen. In dat geval start een deelnemer op een intern traject met intensieve begeleiding bij onderdeel Herstelling."

Niet met opgeheven hoofd

Marga Klompé sprak bij de invoering van de bijstand de hoop uit dat mensen in Nederland voortaan met opgeheven hoofd een bijstandsuitkering zouden kunnen aanvragen. Maar in de praktijk gaat zo'n aanvraag met vele zorgen gepaard. Niet alleen vanwege de verslechtering van het bijstandsregime en de vele regelingen en controles waaraan men zich moet onderwerpen, maar ook omdat het een confrontatie met een ongewenste situatie, waarin men in financieel opzicht niet in staat blijkt voor zichzelf te zorgen – 'de eigen broek op te houden' – wat in de huidige maatschappij toch de minimale eis is die aan een volwaardig, autonoom en participierend burger gesteld wordt. (dat was in de tijd van Klompee niet veel anders – vandaar het belang dat zij eraan hechtte dat de gang naar de sociale dienst geen extra zorgen en schaamte toevoegde)

De geïnterviewden waren vrijwel allen gewend in tijdelijke banen te werken. Voor hen begon de werkloosheid niet met een dramatisch ontslag, maar met een contract dat afliep of met een nieuwe baan die plotseling niet door ging. De crisis maakte dat nieuw werk onvindbaar bleek. Dat is geen plotselinge traumatische gebeurtenis, die gepaard gaat met gevoelens van rouw, boosheid en problemen om een nieuwe identiteit te vinden, maar een geleidelijk proces, dat evengoed zijn tol eist.

Mensen die gewend zijn tijdelijk werk te doen ontwikkelen een minder sterke beroepsidentiteit dan mensen die een traditionele min of meer vaste baan hebben. (zie o.a. Richard Sennett, en vooral Guy Standing, *The Precariat. The new dangerous class*. Bloomsbury, 2011) Relaties met een bedrijf en met collega's worden gezien als tijdelijk – het zoeken naar een nieuwe baan, steeds weer moeten solliciteren en daarbij de ogen open houden voor heel andere dingen dan wat men voorheen deed of waarvoor men was opgeleid dat alles leek voor de meeste deelnemers de normaalste zaak van de wereld. Maar vroeger waren ze gewend dan snel weer iets te vinden. "Bij het uitzendbureau hadden ze altijd verschillende vacatures waar ik uit kon kiezen. Nu kan je er niet eens inschrijven. Hou onze website in de gaten, zeggen ze." Veel sollicitaties en evenvele afwijzingen zijn druppels die de emmer vullen tot hij overloopt. Al weet je misschien dat je niet de enige bent die dit overkomt, dat het niet aan jou ligt, maar aan een gebrek aan banen; die afwijzingen knagen aan je zelfvertrouwen. Vrijwel alle deelnemers aan het onderzoek zeggen dat ze een periode van spanningen doormaakten, waarin ze slecht slapen en veel piekerden. "De mensen die hier komen hadden al de nodige problemen.

---

¹ Tijdens een bijeenkomst op 29 januari 2014 in Amsterdam zie: <https://www.youtube.com/watch?v=GVjXyhGCig0&feature=youtu.be> benadrukt Jeroen Sprenger (Voorzitter van de Stichting Herstelling) nog eens dat de Herstelling zich richt op de moeilijkste mensen uit de kaartenbakken van de DWI. Er zou worden gewerkt met het grootst mogelijke respect voor de deelnemers, met erkenning van het rugzakje wat deze mensen meedragen. Geconfronteerd met deelnemers die overduidelijk niet tot de doelgroep behoorden, gaf hij aan niet over individuele gevallen te willen praten, wat erop neer kwam dat hij niet mét deze mensen die naar eigen mening ten onrechte bij de Herstelling waren geplaatst wilde praten.

Iedereen komt hier met een flinke deuk, en dan krijg je nog meer deuken.” zegt een van de deelnemers.

Bovendien gaat verlies van werk – of geen nieuw werk kunnen vinden – soms samen met andere problemen. Bij de helft van de deelnemers aan het onderzoek is er sprake van ‘major life events’ die voorafgingen aan het moment dat men bijstand moest aanvragen. Een van hen was tijdens haar laatste baan (op projectbasis) door privéomstandigheden in een burnout geraakt. Toen ze weer hersteld was, was het project afgelopen en bleek er geen nieuw werk te vinden. Ze maakte zich grote zorgen over de toekomst en sliep slecht.

Een ander was in 2007 naar Nederland gekomen omdat zijn Nederlandse partner hier in professioneel opzicht betere kansen had dan in hun woonplaats in het buitenland. Hij leerde Nederlands en probeerde hier iets op te bouwen maar dat bleek lastig. Na a vier jaar kwam er onverwacht een einde aan de relatie. “Een jaar later moest ik een uitkering aanvragen. Het was een heel moeilijke tijd voor me. Ik raakte alle vrienden van mijn ex kwijt en was ineens helemaal alleen. Zelf kende ik wel mensen via de sport, maar zij praatten nooit over problemen of zo. Ik begon te beseffen dat vriendschap hier in Nederland heel anders werkt dan waar ik vandaan kom. Daar zijn vrienden meer open, ook over hun privéleven. De rechter bepaalde dat ik in onze woning mocht blijven. Zij kreeg de spullen, dus ik zat in een leeg huis. Ik had alleen een bed. Gelukkig ben ik een sterk persoon. Ik heb wel vaker in zware situaties gezeten en ik heb geleerd om met problemen om te gaan. Ook in mijn werk, als manager word je erbij gehaald als er problemen zijn en dan moet je een oplossing zoeken. Daardoor ben ik geen gekke dingen gaan doen, want je hoort wel eens dat mensen in zo’n situatie vreselijke dingen doen. Maar ik werd wel heel gesloten in die tijd. Ik bleef maar denken, wat heb ik gedaan? Wat ging er fout. Die tijd had ik nodig.”

De derde die met een extra zware last bij het DWI moest aankloppen, was tijdens zijn studie aan het HBO door zijn pleegouders het huis uit gezet. Zijn ouders waren terug gegaan naar hun land van herkomst, maar hij kon zich daar moeilijk aanpassen en bovendien dacht hij in Nederland betere kansen te hebben. Hij vermoedt dat zijn pleegouders jaloers waren, omdat hij studeerde terwijl hun eigen zoons het slechte pad op gingen. Hij stond plotseling op straat. “Als je eenmaal in die situatie beland wordt alles heel moeilijk. Het duurde drie jaar voordat ik een huis kreeg. Al die tijd moest ik in het circuit van daklozen blijven en dat is geen gemakkelijk leven. Ik was heel rustig opgegroeid en kwam ineens in een heel andere wereld. Ik had nooit gedacht dat ik daar terecht zou komen. Ik ben veel kwijt geraakt: ik raakte verslaafd aan softdrugs en ik vertrouwde niemand meer. Mijn zelfvertrouwen raakte ik ook voor een deel kwijt.” Hij vindt steeds tijdelijk kortdurend werk: productie, facilitair en licht administratief werk. De crisis maakt het ook voor hem moeilijker. Drieënhalf jaar geleden moest hij een uitkering aanvragen. Het lukt hem nog een half jaar aan de slag te gaan als uitzendkracht, daarna belandt hij opnieuw in de bijstand.

Gevraagd naar de rol die de trajecten van het DWI in zijn leven spelen zegt hij: “Ze kijken daar helemaal niet naar wie je bent, wat je kan en wat je wil.”

Eerdere trajecten

Een aantal deelnemers had ervaring met andere trajecten voordat ze bij kantooromgeving kwamen. Die ervaringen zijn wisselend. Gewaardeerd wordt dat het enkele jaren geleden nog mogelijk was cursussen en opleidingen te doen. “Die zijn nu allemaal wegbezuinigd.” zeggen ze. Zo vertelt een van de geïnterviewden een diploma heftruck-rijden te hebben gehaald. Dat wordt tegenwoordig geëist als je in een magazijn wil werken. En, al is dat

zeker niet zijn droombaan, hij heeft dat vroeger wel eens gedaan en daarom is hij blij dat zijn kansen door die cursus wat beter zijn geworden. Iemand anders vertelt over een traject van 9 maanden bij SagEnn waar ze leuk administratief werk deed en cursussen volgde: boekhouden, notuleren en zakelijke telefoongesprekken. Dit sloot uitstekend aan bij de ervaring die ze de laatste jaren had opgedaan in de administratieve sector. “Het was hard werken, maar ik heb het allemaal gehaald en boekhouden vond ik echt leuk!” Helaas lukte het niet om betaald werk voor haar te vinden...

Een man van 44 die zijn hele werkzame leven zelfstandig heeft gewerkt – buiten Nederland – begon, toen hij hier in de bijstand belandde vol goede moed aan een traject dat hem in staat zou stellen ook hier als zelfstandig consultant te werken. Na een maand werd hij tot zijn verbijstering weggestuurd door een groepscoach die volgens hem geen idee had van de dingen waarmee hij bezig was.

Twee deelnemers waren eerder in een traject van Pantar. Voor geen van beiden werd een geschikte participatieplaats gevonden. De een wist zelf een participatieplaats te regelen: ze werd gastvrouw bij een juwelierszaak in het centrum. Dat vond ze leuk werk en ze hoopte via het netwerk van haar baas na verloop van tijd een echte baan te vinden. Maar binnen een paar weken werd deze juwelier bestookt met mails en telefoontjes van Pantar; of hij haar niet gewoon betaald in dienst kon nemen. Nee, dat kon hij niet, dat had hij van begin af aan duidelijk gemaakt. “Ik kreeg een gesprek met die dame van Pantar, die heel geïrriteerd was omdat die man niet snel genoeg op zijn mails gereageerd had. Ze waren er helemaal klaar mee. Ik hoefde er niet meer heen en in plaats daarvan moest ik naar de Laarderhoogtweg in Zuidoost. Terwijl andere mensen via Pantar al een jaar op een participatieplaats bij het Waternet zaten. Toen vroeg ik me wel af, of ze daar misschien geld voor krijgen. Want waarom bleven zij zolang op een participatieplaats, en gingen ze bij mij al binnen drie maanden zo vreselijk pushen, terwijl ik mijn eigen plek geregeld had waar ik het naar mijn zin had.”

Een ander vertelt dat er op een gegeven moment wel een participatieplaats voor haar is gevonden. Alleen is het op een gebied waar, naar eigen zeggen, niet haar krachten liggen. Ze zou allerlei berekeningen moeten maken, terwijl ze geen gevoel voor cijfers heeft. Tijdens het sollicitatiegesprek geeft ze duidelijk aan dat ze zelf vindt dat ze niet geschikt is voor deze plaats, maar haar bezwaren worden weggewuifd door de dame van Pantar en de aanstaande werkgever: ze zou het wel leren met wat begeleiding. “Toen ik daar de volgende maandag moest beginnen, bleek er maar één collega te zijn. Ik mocht een beetje meekijken naar wat hij deed. Dat was de begeleiding. En ik kreeg direct te horen dat ik, als het niet zou lukken over twee weken al mocht stoppen. Er was dus geen sprake van dat ze me daar echt aan het werk wilden krijgen. Het ging alleen maar om de subsidie. Ik voelde me als een dier dat verkocht werd.”

Iemand anders kwam via Kansrijk in Zuidoost terecht bij een leerwerk traject in de beveiliging. Beloofd werd na drie maanden een betaalde stage waardoor ze uit de uitkering zou komen. Ze begon met de andere deelnemers aan een theorieopleiding die na een half jaar tot een examen zou leiden. Ze haalde goede cijfers voor haar toetsen, maar de beloofde stage bleef uit, net als het aangekondigde examen. “Maanden later bleek dat er helemaal geen examen voor ons was aangevraagd. Wij waren ongeveer twintig mensen, allemaal met een uitkering en we wilden keihard voor onze toekomst werken, maar ze hebben gewoon een spelletje met ons gespeeld. We moesten wel verplicht solliciteren, maar dat ging om werk als oproepkracht. Daar kun je dus niet van leven. Ik ben wel aangenomen, maar ik heb er maar een paar keer gewerkt. Dan moest je bijvoorbeeld de hele dag staan. Ik had last van mijn rug, dus op een gegeven moment probeerde ik onopvallend een beetje te leunen. Toen hoefde ik meteen nooit meer terug komen. Een andere keer hadden we in het kader van onze opleiding een keer mee moeten draaien bij een cruiseschip. Er stond harde wind en we kregen allemaal zand in

de ogen. Toen had ik mijn leesbril opgezet. Later ben ik op het matje geroepen en werd er beweerd dat daar met een grote donkere bril voor mijn ogen had gestaan en dat dat echt niet kon. Ik moest dus terug naar Pantar en mijn nieuwe klantmanager daar ging bellen met de mensen van dat beveiligingstraject. Die hebben dus allemaal leugens over me verteld. Uiteindelijk hebben zij zich niet aan hun afspraken gehouden en dat probeerde ze toe te dekken door nare verhalen over ons te vertellen.” Ze krijgt een brief waarin gedreigd wordt dat haar uitkering met 30% gekort wordt en moet vele malen uitleggen dat het niet aan haar lag, dat dit traject voor haar geen baan opleverde. Het lukt haar om de korting van tafel te krijgen, maar ze wordt wel voor straf eerst enkele weken bij een traject ‘tuinieren’ geplaatst. “Daarna mocht ik kiezen tussen schoonmaken of buiten vuil van de straat prikken. Terwijl ik van begin af aan duidelijk had gemaakt dat ik niet zo lang kan staan en dat ik verder wilden in de administratie.”

Verhalen als deze, waaruit blijkt dat trajecten en plaatsingen die van meet af aan gedoemd zijn te mislukken voor de deelnemers niet alleen verloren tijd en verspilde energie betekenen, maar dat zij achteraf ook nog verantwoordelijk gesteld worden voor het feit dat zij er niet door aan het werk geholpen zijn, kwamen in alle interviews naar voren. Niet iedereen is er zelf het slachtoffer van geworden. Sommigen vertellen geluk te hebben gehad met hun klantmanager, anderen dat zij zich door vooraf duidelijke afspraken te maken tegen deze gang van zaken weten te wapenen. Maar ook dan dragen deze verhalen bij aan het gevoel in een situatie van rechteloosheid en onveiligheid terecht te zijn gekomen. Neem bijvoorbeeld het verhaal over een jonge vrouw met een islamitische achtergrond. Zij werd gebeld door een uitzendbureau met de mededeling dat er een baan voor haar was gevonden. Het ging om een bedrijf waar alleen maar mannen werkten en waar men nu expliciet op zoek was naar een vrouwelijke medewerkster. Maar ze moest wel tegen de geintjes van haar mannelijke collega’s kunnen, zo werd er meteen bij gezegd. Ze zag het niet zitten. Maar volgens de jobhunter, die haar voor deze baan had voorgesteld, was er niets mis met geintjes op de werkvloer. Daarom werd ze gekort op haar uitkering.

Naar Herstelling/Kantooromgeving.

De eerdere ervaringen drukken een stempel op de eerste indruk van kantooromgeving. De twee mensen die tegen hun zin uit een traject gehaald zijn waar ze zelf voor hadden gekozen en waar ze veel meer perspectief in zagen benadrukken van meet af aan de zinloosheid en voelen de verplichting daar heen te gaan als straf. “Ik vroeg me meteen af wat ik daar moest doen. Ik hoorde dat het ging om mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Ik zag al snel dat het een strafkamp is. Wat moet ik daar leren? Dat ik op tijd op moet staan? Dat heb ik op de basisschool al geleerd!”

“Mijn klantmanager daar begon al op de eerste dag over sancties die er konden worden gelegd op mijn uitkering. Dus ik zei op een gegeven moment, goh, het lijkt hier wel een gevangenis. Nee, zo moest ik dat niet zien, vond hij. Maar als je om je heen kijkt, dan zie je dat hek eromheen. Het is bepaald niet uitnodigend en het lijkt helemaal niet op een gewoon kantoor.”

Vergeleken met andere trajecten valt ‘kantooromgeving’ soms mee – zeker als die eerdere trajecten als straf waren ervaren. “Mensen zijn hier beter opgeleid en daardoor mondiger. In andere trajecten word je veel meer onder druk gezet. Daar zitten ook mensen die nooit hebben gewerkt en weinig opleiding hebben. Zij worden echt geïntimideerd. Er wordt zelfs tegen ze geschreeuwd. Dat heb ik ook meegemaakt.”

Het is opvallend dat geen van de deelnemers bij begin van het traject verwacht dat dit tot een baan zal leiden. Niet zo vreemd, aangezien de Herstelling zich zegt te richten op mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt die werknemersvaardigheden missen. De deelnemers aan dit onderzoek hadden allemaal in betere tijden gelegenheid om te bewijzen dat zij over ruime werknemersvaardigheden beschikten. Daar schort het niet aan, daar twijfelen ze ook niet aan, zolang hun zelfvertrouwen niet is aangetast door de vele afwijzingen, de bejegening binnen de trajecten die zij moeten volgen en de maatschappelijke beeldvorming over mensen in de bijstand. Wat hen misschien wel verder zou kunnen - een cursus Nederlands met nadruk op de uitspraak, een opleiding in de ICT helpen of een (desnoods onbetaalde) stage in een sector waar men perspectieven ziet en talenten zou kunnen ontwikkelen - wordt niet aangeboden.

Daarmee wordt de deelname aan het traject voor de deelnemers een lege verplichting die hen is opgelegd omdat ze geen betaald werk kunnen vinden en zijn aangewezen op de bijstand.

“Er werd gesproken van een traject om mij weer aan het werk te krijgen. Ze zeiden, we gaan kijken wat je kan en dan gaan we een dossier opbouwen. En we gaan kijken of je vroeg op kunt staan en dat soort zaken. Toen was ik wel benieuwd wat dat zou opleveren. Er was eerst een oriëntatieweek en daarna steeds iets anders: het bos in, metaalbewerking, schilderen. Op een gegeven moment bleek dat ze alle cursussen en opleidingen hebben wegbezuinigd. Toen begon ik me af te vragen wat ze nou eigenlijk van plan zijn. Ik had laten zien dat ik op tijd kon komen, dat ik kon schilderen en metaal bewerken. Maar er was toch geen werk voor me.”

“De sfeer op kantooromgeving is in principe goed, maar naarmate het langer duurt merk je dat het allemaal vrij zinloos is. Uiteindelijk raak je op, op zo'n plek. Je ziet dat mensen enthousiast beginnen en na een tijdje helemaal wegzakken.”

“Je wil de nieuwe mensen niet beïnvloeden, maar iedereen die er een tijdje zit wordt toch negatiever. We hadden de laatste maanden een soort praatgroep en dan hoor je allemaal vergelijkbare verhalen. Op een gegeven moment denk je, oh nee, niet weer... Er zou iemand hier een communicatietraining komen geven. De docente vroeg ons iets te vertellen over onze eigen ervaringen. Toen kwamen dus weer al die frustraties boven tafel. De docente schrok van onze verhalen, wat best vreemd is, want ze werkt wel in hetzelfde gebouw en ze zou dus kunnen weten wat hier gebeurt. Maar kennelijk had ze geen idee hoe mensen zich hier voelen.”

Het 'werk'

De activiteiten worden door de deelnemers als weinig inspirerend ervaren:

“Je moest dossiers van de goedkeuringen van verblijfsvergunningen digitaliseren. Die worden tien jaar bewaard en dat moet nu dus digitaal. Maar je kon ook scannen of solliciteren. Of je kon gaan sporten. Ik vond dat wel leuk, maar het was wel verplicht en anderen vonden dat weer helemaal niks. Er zijn 5 werkmeesters op maximaal 17 mensen.”

“Je hebt wel internet, maar eigenlijk mag je dat alleen maar gebruiken voor sollicitaties en daar moet je toestemming voor vragen. Je zit echt de heel dag in de leegte. Ze zeggen wel dat je dozen moet pakken en met die dossiers moet gaan werken, maar er wordt gewoon niet naar gekeken, er is geen leiding. En die dossiers zijn al lang allemaal door iemand

anders gedaan. Dus het is net alsof je speelgoed uit de kast haalt om je bezig te houden. Dat is volstrekt zinloos. En je hebt elke dag te maken met mensen die daarover klagen, wat natuurlijk heel erg terecht is, maar het geeft wel een nare sfeer en dat maakt het moeilijk om gemotiveerd te blijven, terwijl dat wel van je verwacht wordt.”

“We moeten daar gewoon dossiers digitaliseren. Data in excel invoeren en scannen. Vroeger waren er ambtenaren die dat deden en nu doen wij het. Maar wat moet ik daar leren? Ik heb dat soort dingen al lang geleerd. En als het werk gedaan moet worden, waarom krijgen we er dan geen loon voor?”

“We moeten daar acht uur per dag zijn, maar niemand interesseert zich voor het werk wat we doen. We kunnen net zo goed acht uur per dag naar youtube gaan kijken. En voor de overheid kost het toch veel geld, geld dat beter gebruikt zou kunnen worden om werkgelegenheid te scheppen. Nu schieten alleen de werkmeesters die daar een baan hebben er iets mee op. En het enige wat zij doen is uitkeringsgerechtigden bang maken en onderdrukken.”

Het is opmerkelijk dat de deelnemers niet eens zeker blijken te weten of wat zij geacht worden te doen echt gebruikt gaat worden, of dat ze, zoals minstens een van hen denkt worden bezig gehouden met zinloze, want al eerder gedigitaliseerde dossiers.

Ook over de ruimte waarin ze moeten werken zijn de deelnemers niet te spreken:

“Het is verschrikkelijk, het is ook zo’n vies gebouw. Ik heb daar zo vaak insecten gezien. De schoonmaakster die daar schoonmaakt, die maakt met het sponsje waarmee ze de wc schoonmaakt ook de kranen en de wasbak schoon. En ik denk dat ze nog wel meer schoonmaakt met datzelfde sponsje. Ze verspreidt gewoon overal die bacteriën. Ik voelde me altijd zo vies in dat gebouw.”

“Het is een vies en benauwd hok, waar we zitten. Het is belachelijk, maar, al vind ik het vreselijk om erheen te gaan, ik kom steeds als eerste. Dan zet ik eerst eens de ramen open, zodat er een beetje frisse lucht is.”

Willekeur

In de meeste interviews komt naar voren dat er nogal wat willekeur wordt ervaren: Een groepje staat buiten te roken en één van hen wordt erop aangesproken op een kleinerende manier. De één moet maanden wachten op het eerste gesprek met een jobhunter, terwijl een ander al na korte tijd gesprekken krijgt en aan een baan wordt geholpen.

“De bejegening door de werkmeesters is overal verschillend. Maar je bent natuurlijk vooral afhankelijk van je klantmanager, want die kan je ergens anders plaatsen, of je korten. Mijn klantmanager valt wel mee, maar je hebt ook heel verschrikkelijke klantmanagers. Die ene is nu op non actief gesteld. Die gebruikte zijn macht echt om mensen te pesten, bang te maken en te intimideren. Je kan zomaar een verkeerde treffen en je bent wel heel erg afhankelijk van zo iemand.”

“Dat is ook een probleem, iedereen heeft een klantmanager en die bepaalt uiteindelijk wat er met je gebeurt, en het is helemaal niet open. Ik heb ook nooit geweten dat je een klacht kon indienen. Je krijgt alleen te horen waarvoor je allemaal gekort kunt worden.

Over je rechten heeft niemand het. En ik heb vaak genoeg over die klantmanager gedacht, wat een eikel is dat.”

Soms ontstaan er situaties die lijken op een soort ‘pesten op het werk’ door klantmanagers en werkmeeesters, maar ook onderling:

“Bij het traject ‘logistiek’ was er ook wel eens verzet. Dan zei iemand dat hij geen stoelen ging sjouwen, omdat dat werk was waar je voor betaald zou moeten worden. Dan lieten ze diegene met rust en zochten ze iemand anders, die niet zo goed Nederlands sprak. Dan liep er dus iemand te sjouwen en daarnaast stond iemand te lachen. Er wordt misbruik gemaakt van de mensen die zich niet kunnen verweren. Dat heb ik vaker gezien: de zwaksten worden de dupe.”

“Op de Laarderhoogtweg werd wel eens gezegd, als ik niet was aangenomen voor een baan: dan ga je maar schoonmaken. En als er iets niet goed ging, dan kreeg je standaard de schuld. Je voelt je elke keer weer in de grond gestampt. Je wordt zo gruwelijk onder druk gezet, dat dat ook invloed heeft op hoe je je presenteert tijdens zo’n sollicitatie.”

“Op de Laarderhoogtweg heb je eerst een programma van vier dagen waar je de verschillende afdelingen leert kennen. Op de laatste dag mag je kiezen. Ik koos natuurlijk kantooromgeving, want ik wilde door in de administratie. Maar ik werd geweigerd. Toen bleek dat die klantmanager van Pantar had opgeschreven, dat administratie te hoog gegrepen was voor mij, en daarom werd ik geweigerd. En dat terwijl ik jarenlang in de administratie had gewerkt en daarvan goede getuigschriften had. Ik heb alle bewijzen thuis. Maar als ze je willen blokkeren in wat je wil doen, dan kun je niets beginnen. En ze zeiden ook dat kantooromgeving vol zat. Dus werd ik bij facilitair geplaatst.”

Wantrouwen

De ervaren zinloosheid roept bij de deelnemers vragen op. Als het doel van het traject niet is hen aan betaald werk te helpen, wat is dan de bedoeling?

Een geïnterviewde vertelt door Herstelling in eerste instantie bij metaal te zijn geplaatst. “Het enige wat je daar doet is gratis werken. We hebben heel dure hekken gemaakt voor Natuurbeheer en we deden ook opdrachten voor het AMC. Wie verdient daaraan?”

“Mensen worden naar een werkgever gestuurd waarvoor ze gratis moeten werken. En als die werkgever ze vervolgens niet aan wil nemen, dan komen ze in grote problemen. Dan wordt er gezegd dat ze niet genoeg hun best hebben gedaan en dan worden ze gekort, terwijl ze gewoon bij een bedrijf geplaatst zijn, dat helemaal niet van plan was hun een betaalde baan aan te bieden. Zo zorgen ze ervoor dat het er op papier allemaal netjes uitziet. Hoe het precies werkt, weet ik ook niet, maar dat is de indruk die ik heb. Ik heb dat zelf kunnen voorkomen door van te voren duidelijk af te spreken dat ik maximaal een maand onbetaald wil werken. Maar de meesten gaan drie maanden en als ze dan geen baan krijgen, worden ze gekort.”

“Mijn vertrouwen in het DWI is helemaal weg, dat ze je kunnen helpen bij het vinden van een baan. Ondanks alles heb ik steeds geprobeerd die moed vast te houden, te denken dat het wel gaat lukken.

En je gaat je afvragen hoe het mogelijk is dat er zo veel zo slechte mensen bestaan. Ik heb bij zoveel bedrijven gewerkt, maar dat er zo met mensen wordt omgegaan heb ik

nog nooit gezien. Daarom denk ik ook dat als je echt nog eens een baan vindt, dat je dan je baas ook niet gaat vertrouwen, omdat je hier al die narigheid hebt meegemaakt.”

“Jobhunters spreken ook soms met de bedrijven heel iets anders af dan met jou. Dat klopt allemaal niet, maar je komt er niet achter wat ze precies afspreken.”

“Er was een tijd geleden een vrouw en die was helemaal blij, want ze zou gaan werken bij het stadsarchief en daar een contract krijgen. Eerst mocht ze een week komen kijken, en daarna had ze drie weken vakantie en toen zou ze beginnen. Later bleek dat ze nog een hele tijd thuis had gezeten en dat ze daarna mocht komen werken met behoud van uitkering. En het is de vraag of ze ooit een contract krijgt. Want hun vinden het al lang mooi: het is een goedkope arbeidskracht, waar ze niks voor hoeven te betalen en ze krijgen er ook nog eens subsidie overheen. Ik vind het gewoon pure mensenhandel! En dat is dan de gemeente, maar je hebt ook bedrijven die dit soort dingen uithalen en die gelden dan ook nog eens als sociaal ondernemers. Dat is toch verschrikkelijk.”

Bejegening

De manier waarop ze worden behandeld ervaren de geïnterviewden vaak als vernederend.

“Uiteindelijk zei die jobhunter tegen me dat ze me niet meer ergens ging plaatsen omdat het belangrijk was dat mensen een goed gevoel zouden krijgen. Met andere woorden vond ze dus dat mensen bij mij geen goed gevoel kregen. Dat is zo’n belediging! Heel onprofessioneel, vooral voor iemand die als jobhunter werkt en die je dus eigenlijk zou moeten steunen en omhoog halen. En het is zo logisch, als je negatief met iemand omgaat, dan gaat het helemaal niet lukken. Wij moeten als werkzoekenden de moed erin houden, maar dan moet zo’n jobhunter ook positief blijven doen tegen je.”

“Wij worden gezien als de niet-willers. Je wordt voortdurend naar beneden gedrukt, je hoort bij de kneuzen van de maatschappij, zo moet je jezelf zien. En als je zelf initiatief neemt, dan is het ook niet goed. Ik zat al meer dan een half jaar op de Laarderhoogtweg, zonder dat ik een jobhunter had gesproken, terwijl je na zes weken zo’n gesprek zou moeten krijgen. Toen heb ik zelf een van de jobhunters aangesproken. Hij wilde wel naar mijn cv kijken, maar hij zei nadrukkelijk dat ik niet tegen mijn klantmanager mocht zeggen dat ik hem had aangesproken. Ik moest maar zeggen dat hij het initiatief had genomen.”

“De mensen van het DWI en de mensen van de politiek die praten hier op tv zo positief over, en in werkelijkheid is het zo anders. Het is echt een soort slavernij. Je gaat echt achteruit. Iedereen die daar is voelt zich in een gevangenis. En de mensen die daar werken gedragen zich als militairen, zo gevoelloos. Ze worden om de zoveel tijd getraind, waarschijnlijk leren ze dat daar.

Maar als je steeds zo behandeld wordt, dan gaat je zelfvertrouwen achteruit – soms ben je je daar niet eens bewust van, maar het gebeurt wel.”

“Weet je, iedereen die daar zit heeft wel iets vreselijks meegemaakt met een klantmanager of een werkmeester. En de machteloosheid is nog het allerergste, het gevoel dat je alles, ook volstrekt onrechtvaardige behandeling, moet pikken omdat je anders gekort wordt.”

“Ik hoorde ook van iemand die nieuw was op de Laarderhoogtweg dat zijn klantmanager had gevraagd of hij kon zingen. Dan zou hij misschien geld kunnen verdienen als straatmuzikant... Dat is toch niet normaal!”

“Het hele stelsel is verkeerd. Je kunt mensen niet naar banen sturen die niet bestaan. Dan krijg je intimidatie en machtsmisbruik. Mensen worden naar bedrijven gestuurd om daar te werken met behoud van uitkering. Ze worden behandeld als de gratis kranten, die je op het station krijgt: die worden even gelezen en daarna weggegooid. Zo gaat deze maatschappij ook om met mensen met een uitkering.”

Psychische klachten

Alle geïnterviewden geven aan regelmatig slecht te slapen en veel te piekeren. Zorgen zijn er over de toekomst, of men ooit nog een betaalde baan zal vinden, over de financiën, die door de plaatsing in dit traject alleen maar zorgelijker worden omdat men reiskosten moet maken die maar ten dele vergoed worden en de dreiging gekort te worden voortdurend in de lucht hangt.

Deze zorgen en het daardoor veroorzaakte gepieker worden versterkt door de schaamte die men voelt over de situatie waarin men is beland – aangewezen zijn op een bijstandsuitkering én verplicht deelnemen aan zo’n in hun ogen zinloos en disciplinerend traject. Sommigen dreigen daardoor te vereenzamen; de schaamte maakt dat men anderen gaat ontwijken.

Werk wordt geacht goed te zijn voor de psychische gesteldheid van mensen, omdat het structuur, status en erkenning geeft, inkomen verschaft, omdat je iets tot stand brengt waar je trots op kan zijn of zin aan je leven geeft. Afgezien van de structuur ontbreken al deze dingen in dit traject. Dat geeft de deelnemers het gevoel in een zinloze en uitzichtloze situatie te zijn beland.

Het stigma van de luie, ‘niet-willende’ uitkeringstrekker die hard aangepakt moet worden ondermijnt het zelfvertrouwen van mensen die op een uitkering zijn aangewezen. Trajecten als deze versterken dit stigma – en de internalisering daarvan – doordat de deelnemers de boodschap krijgen dat het hun persoonlijke gebrek aan vaardigheden, motivatie en dergelijke is, dat hen in de bijstand deed belanden en dat werkmeesters, klantmanagers en jobhunters betaald moeten worden om hun in het gareel en aan het werk te krijgen.

Solidariteit

Onrecht en willekeur die men zelf ervaart slaat lam. Het is vreemd, maar mensen die slecht behandeld worden gaan zich daarvoor schamen en ontwikkelen schuldgevoelens. We lijden niet alleen aan de slechte behandeling maar evenzeer aan het feit dat we in zo’n situatie verzeild zijn geraakt en misschien zijn knagende gevoelens van schuld en schaamte nog beter te verdragen dan de machteloosheid onder ogen te zien.

Zien dat iemand anders onrechtvaardig behandeld wordt kan mensen wakker schudden:

“Kijk, toen P die problemen kreeg, toen dacht ik echt, dat klopt niet wat hier gebeurt. We zijn volwassen mensen; je gaat toch niet iemand in de hoek zetten en kleineren. Toen brak er iets bij mij. Toen dacht ik, we moeten dit gaan veranderen, dit moet ophouden. En ergens was ik wel blij dat dit gebeurde, want mijn klantmanager, die deed ook zo vanaf de eerste dag dat ik er moest komen.”

“Uiteindelijk is dat gedoe aan de Laarderhoogtweg gewoon een strafkamp, een modern strafkamp. Zo voelde ik dat vanaf de eerste dag. Dat is de sfeer daar. Ik heb er heel veel ellende gezien. Mensen worden er depressief van. Ik ook, maar ik ben sterk en ik ben een strijder. Als ik onrecht zie, dan ga ik ertegen strijden. En ik weet hoe je moet samenwerken en dingen organiseren.”

In het kader van een ander traject was een van de geïnterviewden eens op een externe locatie aan het werk met een aantal nieuwe mensen. “Het was lunchtijd en normaal was er dan eten voor iedereen. Nu kwam een van die nieuwe jongens naar me toe en vroeg me waar hij eten kon krijgen. Ik zei dat hij naar binnen moest gaan, daar zou de werkmeester hem eten geven. Maar hij zei dat hij daar al geweest was en dat de werkmeester hem geen eten wilde geven. Dus ging ik met hem mee naar binnen. Toen kwam de werkmeester naar ons toe en gooide het brood pats op tafel. Ik werd boos: Man, heb jij geen manieren geleerd? Ik kreeg een hele discussie met die man, maar hij had eigenlijk geen argumenten en verdween weer naar binnen. Een kwartier later werd het werk voor de middag verdeeld, en wat denk je? Ik moest de toiletten gaan schoonmaken! Ik was nog steeds boos en zei dat hij dat zelf mocht doen. Die werkmeester vroeg of ik wist wat dat inhield. Dat was werkweigering en ik zou een sanctie krijgen. Uiteindelijk is dat niet gebeurd, en anders had ik misschien wel juridische stappen genomen. Dit is niet de manier waarop je mensen behandelt en als een werkmeester zulk gedrag vertoont, dan geeft hij wel een heel slecht voorbeeld.”

Conclusies

In een cultuur die het hebben van – goed – betaald werk en materiële welvaart ziet als de voornaamste criteria voor een geslaagd leven gaan verlies van werk, geen nieuwe baan kunnen vinden en een beroep moeten doen op de bijstand gepaard met statusverlies. Wie dit overkomt krijgt niet alleen te maken met een forse achteruitgang van zijn of haar financiële positie, maar ook met het stigmatiserende beeld van luie uitkeringstrekkers die leven op kosten van hun hardwerkende medemensen en daarom een schop onder hun kont verdienen. Deze beelden van succes en falen, van geslaagde en mislukte levens zijn wijdverbreid, ze worden verspreid in reclame en actualiteitenrubrieken, in soaps en speelfilms en ze leven niet alleen bij mensen die menen zeker te zijn van hun baan of te kunnen vertrouwen op hun goede kansen op de arbeidsmarkt, maar ook onder de mensen die zelf getroffen zijn door werkloosheid en beroep moeten doen op de bijstand. Deze beelden hebben een negatieve invloed op het zelfvertrouwen en de veerkracht van deze groep, terwijl zelfvertrouwen en veerkracht hard nodig zijn om alle problemen rond het aanvragen en behouden van een uitkering, het rondkomen met bar weinig geld en de herhaalde teleurstelling van afwijzingen bij sollicitaties het hoofd te bieden.

Uit de gesprekken die in het kader van dit onderzoek gevoerd zijn blijkt dat deelname aan dit traject bij de Herstelling de ondermijnende kracht van dit stigma versterkt.

De plaatsing in dit traject wordt door de deelnemers – conform de visie van De Herstelling, dat hun doelgroep bestaat uit ‘mensen met een rugzakje’ die werknemersvaardigheden en arbeidsethos missen – gezien als teken dat hun werkloosheid geweten wordt aan gebreken en falen van henzelf. Voor mensen die toch al geneigd zijn de vele tegenslagen die ze te verduren kregen aan zichzelf te wijten is dit een gevaarlijke boodschap, omdat deze neiging, die als depressieve dispositie geldt, erdoor versterkt wordt.

Dat de deelnemers (net als beleidsmakers, en de mensen die bij de DWI of bij re-integratie bedrijven werken) weten dat er gewoon te weinig banen zijn en dat ze zich

tegen deze individualisering verbaal verzetten, betekent niet dat deze individualiserende benadering geen effect op hen heeft. De neiging van mensen om je bij alles wat mis gaat af te vragen ‘wat heb ik fout gedaan?’ is groot, zelfs als het gaat om ziektes, ongelukken en andere zaken waarvan we rationeel gezien vinden dat het gewoon pech is.

De boodschap ‘het ligt aan jou dat je geen werk hebt’ gaat voorbij aan de massa werkloosheid en is slecht voor het zelfvertrouwen de veerkracht van de deelnemers. Ze zou misschien minder schadelijk zijn als ze onmiddellijk gevolgd zou worden door de boodschap ‘en wij gaan je helpen daar iets aan te doen’. Dat zou een grondige analyse nodig maken: Wat mist deze man of vrouw meer kansen te maken op de arbeidsmarkt? Wat kan hij of zij doen om ontbrekende competenties te verwerven? Welke steun is daarbij nodig? Geen van de geïnterviewden heeft rond de plaatsing bij ‘kantooromgeving’ hier een gesprek over gehad. Dat is opmerkelijk, omdat alle deelnemers aan het onderzoek vrij concrete ideeën hebben over wat hun kansen zou kunnen vergroten. Realistische ideeën, die aansluiten bij eerdere ervaring en bewezen talenten. De meesten hadden die ideeën voorgelegd aan hun klantmanager, maar die ging er niet op in, of zei dat het niet kon, dat er geen ruimte voor was. In plaats daarvan wordt hun een traject geboden dat gericht is op het aanleren van werknemersvaardigheden en arbeidsethos. Dat is voor mensen die regelmatig en naar volle tevredenheid van hun werkgever gewerkt hebben ronduit beledigend. Bovendien lijkt niemand precies te weten waar die zogenaamde werknemersvaardigheden uit bestaan. “Laten zien dat je op tijd kunt komen.” zeggen alle geïnterviewden desgevraagd. Meer niet.

Als we de verhalen van de geïnterviewden nauwkeurig bekijken en de situaties die zij beschrijven analyseren, dan ontstaat er toch een soort beeld van wat er tijdens dit traject – bedoeld of onbedoeld; bewust of onbewust – geleerd kan worden.

Het feit dat de deelnemers bij aanvang van het traject niet weten hoe lang dit traject gaat duren of op welke wijze hun deelname aan dit traject kan bijdragen aan het beoogde doel – het vinden van een reguliere baan, brengt de deelnemers in een afhankelijke en onzekere positie, die lijkt op wat in de literatuur hospitalisatie genoemd wordt: het verlies van regie over het eigen leven en initiatief van patiënten in ziekenhuizen of bewoners van grote instellingen. De dreiging van sancties en strafkortingen en het besef dat klantmanagers, jobhunters en werkmeesters je het leven moeilijk kunnen maken versterken deze afhankelijkheid en zorgen voor angsten en gevoelens van machteloosheid. Dat ze niet eens zeker weten of het werk dat zij vier dagen per week ergens goed voor is, of dat het een soort bezigheidstherapie is, draagt bij aan gevoelens van zinloosheid en machteloosheid.

Zo ontstaat een beeld van de impliciete leerdoelen van het traject: Bereid en in staat zijn zonder morren te doen wat je gezegd wordt, al zie je er de zin niet van in. Accepteren dat je niets te vertellen hebt, dat wat jij vindt er niet toe doet, dat anderen het recht hebben je slecht te behandelen. Dat lijkt op zijn zachtst gezegd een achterhaalde, negentiende-eeuwse voorstelling van werknemersvaardigheden die slecht past bij de eisen van eigen verantwoordelijkheid en eigen kracht die de huidige maatschappij aan burgers en werknemers stelt.

Dit doet ook denken aan een oude droom van zogenaamde gedragswetenschappers om mensen eerst helemaal af te breken om ze vervolgens naar eigen voorstellingen weer op te kunnen bouwen. Een gevaarlijke droom die verandert in een nachtmerrie als het afbreken lukt, maar het opbouwen veel moeilijker blijkt dan verwacht. Misschien zijn zulke voorstellingen van disciplineren in de bedrijfscultuur van De Herstelling geslopen

toen haar doelgroep bestond uit overlast gevende jongeren zonder afgeronde schoolopleiding. Dit is niet plek om de voor- en nadelen van zo'n aanpak voor ontspoorde jongeren te bespreken. Maar er zijn natuurlijk grote verschillen: de jongeren waarop De Herstelling zich richtte hadden allemaal wel iets op hun kerfstok, waardoor ze, ook in hun eigen ogen, wel een harde aanpak verdienden. Bovendien kregen ze er de kans een vak te leren, wat hun toekomstperspectief waarschijnlijk ook in hun eigen ogen verbeterde.

Voor de mensen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt ligt dit anders: zij hebben niet misdaan en ze leren er niets. De behandeling die hen ten deel valt is onverdiend, de verplichting te werken op de Laarderhoogtweg is voor hen zinloos en het hele traject lijkt averechts te werken.

Uit hun verhalen komt een Kafkaëske wereld naar voren, waarin je bij voorbaat schuldig bent, al weet je niet waarvan en waarin je alleen maar kunt gissen naar de werkelijke motieven en doelen van de mensen waarvan je afhankelijk bent en die macht over je hebben. Terwijl we allemaal, ook degenen die in deze wereld terecht komen, zo graag geloven in een rechtvaardige wereld. Vasthouden aan dat geloof ondermijnt het zelfvertrouwen, want dan zullen ze wel gelijk hebben, dan zal je deze behandeling wel verdiend hebben. Het alternatief is onder ogen zien dat je gedwongen wordt een traject te volgen dat voor jou persoonlijk helemaal niets oplevert, omdat anderen daar belangen bij hebben. Een gezond wantrouwen ontwikkelen dus. Maar de grens tussen een gezond wantrouwen en paranoïde gepieker is dun, te meer de mogelijkheden dit wantrouwen om te zetten in handelen schaars zijn.

Dit alles overziend moeten we concluderen dat trajecten als deze een onnodige belasting zijn voor de geestelijke gezondheid van de deelnemers.